

Cătălin Varga

*Drepturile omului
în Vechiul Testament*

Editura MEGA
Cluj-Napoca
2021

CUPRINS

CUVÂNT ÎNAINTE.....	9
ABREVIERI.....	14
INTRODUCERE.....	21
I. DELIMITĂRI CONCEPTUALE.....	34
I.1. Stadiul actual al cercetării în literatura internațională	34
I.2. Stadiul actual al cercetării în literatura națională.....	39
I.3. Delimitări semantice și lingvistice biblice privind sfera drepturilor omului (<i>Tora/mişpat/hoq; șafat/șohad/din; țedeq/berit</i>) în Textul Masoretic.....	43
I.3.1. Analiza filologico-teologică a substantivului תּוֹרָה <i>tora</i> „Lege”.....	45
I.3.2. Analiza filologico-teologică a substantivului מִשְׁפָּט <i>mişpat</i> „judecată/ dreptate”.....	49
I.3.3. Analiza filologico-teologică a substantivului הוֹק <i>hoq</i> „statut”.....	54
I.3.4. Analiza filologico-teologică a verbului שָׁפַט <i>șafat</i> „a judeca”.....	57
I.3.5. Analiza filologico-teologică a substantivului שֹׁחַד <i>șohad</i> „corupție/mită”...62	
I.3.6. Analiza filologico-teologică a substantivului דִּין <i>din</i> „pledoarie”	65
I.4. Dimensiunea exegetică și teologică a noțiunii de „dreptate” (צֶדֶק <i>țedeq</i>)	66
I.5. Dimensiunea exegetică și teologică a noțiunii de „Legământ” (בְּרִית <i>berit</i>) cu specială referință asupra evenimentului Sinai	70
I.6. Dinamica teologică a noțiunilor semantice aparținătoare sferei drepturilor omului (periplul de la juridic la comunal în sfera dreptului – noțiunea „dreptul la sfințire/sfințenie”).....	72
II. ETICA VECHIULUI TESTAMENT DIN PERSPECTIVA DREPTURILOR OMULUI.....	75
II.1. Prolegomene.....	75
II.2. Mistica iudaică: Încununarea teologiei etice.....	77

II.3. Dimensiuni etice iudaice pentru stabilirea unui punct de vedere biblic	82
II.4. Problema secularismului și drepturile omului. Necesitatea transgresiunii	87
II.5. Dreptul la sfințire/sfințenie: O propunere pentru depășirea aporiei	93
II.6. Biserica Ortodoxă și etica drepturilor omului.....	98
III. CODUL LEGII (<i>IEȘIREA</i> 20, 2–17; <i>DEUTERONOM</i> 5, 6–21) DIN PERSPECTIVA DREPTURILOR OMULUI.....	110
III.1. Legea naturală / dreptul natural sau despre o etică primordială.....	110
III.1.1. Excurs: Poate fi considerată legea naturală un fel de Legământ (<i>berit</i>) încheiat de Dumnezeu cu neamurile idolatre?.....	112
III.2. Codul Legii ca stabilitate a drepturilor omului.....	131
III.2.1. Legile noahide (<i>Facerea</i> 9) sau drepturile omului în formă pre-Sinaitică.....	131
III.2.2. Tora oferită de YHWH – trasarea unei conduite etice și necesitatea Întrupării Torei.....	134
III.2.3. Halakha sau jurisprudența rabinică cu privire la drepturile omului.....	144
III.2.4. Raportarea metodologică pre/post-exilică a legislației Halakha.....	149
III.2.5. Rabinul Hillel și drepturile omului în cheie legalistă – o perspectivă critică.....	153
III.3. Legea de pe Sinai (<i>Ieșirea</i> 20, 2–17; <i>Deuteronom</i> 5, 6–21) ca fundament legal al drepturilor omului.....	156
III.3.1. Decalogul în contextul Codurilor legislative ale Orientului Apropiat Antic.....	164
III.3.2. Similitudini și diferențieri între Codul Legământului și Codul lui Hammurabi, dar și între alte Coduri legislative antice.....	174
III.3.3. Decalogul și drepturile omului.....	183
IV. CODUL LEGĂMÂNTULUI (<i>IEȘIREA</i> 20, 18 – 23, 19) DIN PERSPECTIVA DREPTURILOR OMULUI.....	192
IV.1. Codul Legământului veșnic (<i>בְּרִית עוֹלָם berit olam</i>) ca împlinire a drepturilor.....	192
IV.1.1. Codul Legământului în contextul Orientului Apropiat Antic	192
IV.1.2. Putem vorbi despre drepturile omului în Codul Legământului?	199
IV.2. Câteva evidențe terminologice și tematice ale drepturilor omului în Biblia ebraică.....	201
IV.3. Codurile legale din perspectiva drepturilor omului.....	204
IV.4. Dispoziția lăuntrică a Codului Legământului sau despre temeurile hristologice ale Legii (o perspectivă deuteronomică și paulină).....	219

IV.4.1. Interiorizarea Torei ca metodă de sfințire a drepturilor.....	219
IV.4.2. Temeiurile hristologice ale Legii.....	229
IV.4.3. O perspectivă paulină a interiorizării Legii (cazul epistolei către Romani).....	234
IV.4.3.1. Raportul dintre Lege și Har (<i>Romani</i> 7–8).....	242
IV.4.3.1.1. Repere traductologice ale lui <i>ouketi egō katergazomai auto</i> (<i>Romani</i> 7, 17a).....	244
IV.4.3.1.2. Perspectivele exegetice ale lui ἐγὼ „eu”.....	247
IV.4.3.1.3. Înțelesul lui δίκαιος, αἰα, ον („drept, dreaptă”) în teologia paulină. O incursiune filologică și teologică.....	251
IV.4.3.1.4. Viața întru Duhul (<i>Romani</i> 8) ca actualizare a îndreptării și renașterea duhovnicească prin intermediul interiorizării Cuvântului.....	255
V. CODUL SFINȚENIEI (<i>LEVITIC</i> 17–27) DIN PERSPECTIVA DREPTURILOR OMULUI.....	267
V.1. Codul Sfințeniei ca depășire a drepturilor.....	267
V.1.1. Precizări terminologice și metodologice.....	267
V.1.2. Codul Sfințeniei ca rezultat unic al drepturilor omului.....	269
V.1.3. Dreptul la sfințire ca măsură de depășire a înțelesului juridic și secular.....	274
V.1.4. De la drepturile stabilite prin Lege la experiența interioară a dreptului la sfințire (<i>Ieremia</i> 31, 31–33; <i>Avacum</i> 2, 1; <i>Zaharia</i> 1, 13).....	277
V.1.5. Experiența interioară a dreptului la sfințire din perspectivă profetică.....	279
V.1.5.1. Perspectiva Noului Legământ din <i>Ieremia</i> 31, 31–33.....	279
V.1.5.2. Cuvântul interiorizat în textele din <i>Avacum</i> 2, 1 și <i>Zaharia</i> 1, 13.....	283
V.2. Dinamica Codurilor biblice întru încununarea Dreptului la Sfințire.....	292
V.2.1. Oferă iudaismul o contribuție deplină în problema „drepturile omului”?.....	292
V.2.2. Drepturile omului în Sfânta Scriptură dar și în Talmud. A abordare brevilocventă.....	294
V.2.3. Dinamica codurilor biblice din perspectivă soteriologic-eschatologică.....	297
VI. RELAȚIA PROFEȚILOR VECHIULUI TESTAMENT CU AUTORITĂȚILE CIVILE DIN PERSPECTIVA DREPTURILOR OMULUI	301
VI.1. Profetul și societatea.....	301
VI.2. Relația profetului cu autoritățile regale ale lui Israel din perspectiva drepturilor omului.....	307
VI.2.1. Instituirea monarhiei și drepturile regelui.....	312

VI.2.2. Cazul profetului Ilie și a regelui idolatru Ahab: via lui Nabot și o încălcare flagrantă a dreptului la proprietate (<i>3Regi</i> 21, 1–16).....	322
VI.2.2.1. Prolegomene: punctarea problematicii lui נָהָלָה (nahalah).....	322
VI.2.2.2. Teologia episodului din perspectiva dreptului la moștenire.....	325
VI.3. Autoritatea politică și respectarea drepturilor.....	331
VI.3.1. Rolul profetului în condamnarea corupției din sfera drepturilor.....	331
VI.4. Teza viziunii ortodoxe a teocrației sau despre „societatea ideală” a lui Thomas Hobbes în termenii teologiei biblice.....	338
VII. RĂZBOAIELE LUI ISRAEL DIN VECHIUL TESTAMENT DIN PERSPECTIVA DREPTURILOR OMULUI.....	358
VII.1. Premise biblice.....	358
VII.2. Războiul de sfințire întâlnit în Vechiul Testament.....	359
VII.3. Un caz particular aparte: Războiul de consacrare al lui Dumnezeu (<i>Jeremia</i> 6, 4; <i>Miheia</i> 3, 5; <i>Ioil</i> 4, 9).....	367
VII.4. Dimensiunea nomosică și socială a războiului lui Yahwe: <i>Deuteronom</i> 20 sau despre legiferarea drepturilor soldaților.....	371
CONCLUZII.....	379
BIBLIOGRAFIE.....	389
ANEXA 1. Declarația Revoluției Franceze a Drepturilor Omului (26 august 1789)..	443
ANEXA 2. Declarația Universală a Drepturilor Omului (16 decembrie 1948).....	447
ANEXA 3. Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale (4 noiembrie 1950).....	454
ANEXA 4. Învățătura fundamentală a Bisericii Ortodoxe Ruse cu privire la Demnitatea, Libertatea și Drepturile Omului (2008).....	461

CUVÂNT ÎNAINTE

Mediul secular, în componența sa politică, laică și administrativă ne arată că drepturile omului sunt generate de principiul democratic al înțelegerii și al păstrării unei rânduieli stabilite în societate, că ele sunt o convenție, un contract social, pe când în teologie vorbim despre o cu totul altă origine a acestor drepturi: ele sunt rod al revelației dumnezeiești.

În cadrul Vechiului Testament, drepturile omului sunt puse în relație cu diferitele coduri de legi întâlnite în cuprinsul acestuia, cum ar fi Codul Legii (Ieș 20,1–17; Deut 5,6–21), Codul Legământului (Ieș 20,18–23,19) sau Codul Sfințeniei (Lev 17–27). Analiza acestora din perspectiva amintită poate oferi claritate discursului care privește originea drepturilor omului, și o înțelegere adecvată a acestei problematici care, impregnată de discursul secular, a pierdut coordonatele ei religioase.

În arealul scrierilor vechi-testamentare drepturile omului se află în relație directă cu purtarea de grijă a lui Dumnezeu. Pronia dumnezeiască se manifestă în chip evident încă din primele pagini ale cărții Facerea (Fac 1,28–30), Dumnezeu arătându-le primilor oameni faptul că toate cele necesare viețuirii lor sunt „bune foarte”. Mai apoi, prin Legea scrisă (Ieș 31,18), prin sfaturile și poruncile Legii orale (Lev 26,46) descoperite prin Moise, purtarea de grijă a lui Dumnezeu față de om și față de creație s-a îmbogățit cu noi conotații. Prin aceste legiuiri, omul a fost învățat să se asemene din ce în ce mai mult cu Creatorul său și să asume într-o formă maximală modul în care Dumnezeu Însuși se raportează la om și la întreaga creație. Din volumul de față reiese faptul că toate făgăduințele, toate legămintele, toate legile implementate de Dumnezeu în viața israeliților, adică toate drepturile și responsabilitățile poporului ales converg înspre asumarea unui mod de viețuire în care oglindește providența dumnezeiască.

În cadrul cercetării sale, părintele Varga își concentrează atenția spre pasajele vechi-testamentare care vizează implementarea Legii în cadrul poporului ales, chemarea omului la sfințenie, raportul social dintre profeți și autoritățile civile, precum și problema războaielor lui Israel. Analiza acestora

în vederea evidențierii drepturilor omului dintr-o perspectivă biblică reprezintă un demers științific amplu, pe care autorul a reușit să-l contureze, evitând eventualele disensiuni care ar putea să apară atunci când este abordat un asemenea subiect.

Perspectiva pe care autorul o propune este deopotrivă teologică și socială. Părintele Varga semnaleză de la început faptul că drepturile omului pe care le propune Vechiul Testament sunt consemnate în textul revelat ca urmare a disfuncțiilor apărute în creație prin păcat: „Drepturile omului – subliniază autorul – sunt descoperite în Vechiul Testament pentru a păstra ordinea creației (ordinea dreptății – *teđeq*), dacă ele nu se respectă, atunci se perturbă ordinea cosmică gândită de Dumnezeu în creația Sa, întocmai cum s-a petrecut la căderea lui Adam când a intrat în creație o dezordine, o mișcare orientată spre descompunere – procesul fiind schimbat de Domnul Hristos, Cel Care a înaintat ordinea creației înspre transfigurare”. Această atenționare a părintelui este benefică în înțelegerea ordinii manifestării și a remarcării drepturilor omului în paginile vechi-testamentare. Dumnezeu nu oferă porunci și rânduieli fără o finalitate anume. Decadența morală a omului și pierderea demnității lui primordiale îl determină pe Dumnezeu să intervină în viața omului prin intermediul unor îngrădiri sau limitări, care de cele mai multe ori primesc o conotație juridică evidentă. Acest fapt nu se datorează lui Dumnezeu, ci omului, sau mai bine zis, neputinței lui de a se ridica la un alt nivel de relaționare, atât cu Dumnezeu, cât și cu semenii și natura înconjurătoare. Cu alte cuvinte, Legea nu se prezintă ca o îngrădire în vederea progresului omului în comuniunea sa cu Creatorul, ci vine pe fondul regresului său spiritual. Chiar și în această situație, purtarea de grijă a lui Dumnezeu și manifestarea ei concretă în cadrul creației este evidentă.

În cadrul preliminarilor, se aduc lămuriri cu privire la *Tora* (Lege), realitate vechi-testamentară asupra căreia părintele stăruie pe tot parcursul lucrării. Modul minuțios în care sunt analizați termenii și conceptele, în cadrul acestei secțiuni, arată faptul că autorul a tratat cu maximă seriozitate posibilitatea efect negativ pe care un termen îl poate genera prin greșita lui înțelegere. Din acest motiv, pe tot parcursul lucrării vom observa că toate sintagmele, toți termenii care stau la baza cercetării sunt explicați și contextualizați, la fel cum este cazul termenului *Tora*, termen cu care ne întâlnim în cadrul primului capitol prin așezarea sa în relație cu *mișpat* (judecată/ dreptate): „Atât *Tora*, cât și *mișpat* – subliniază părintele – nu sunt în sine doar simple noțiuni juridice, ele trăite sub harul prezenței lui Dumnezeu, manifestat prin slava Sa (*kavod*) și prin sfințenia Sa (*qados*) – puteau fi, pentru evreul Vechiului Testament, mijloace de cunoaștere a lui Dumnezeu. De aceea, nu

există nicio diferență între ele, nicio separare (*ṭedeq* are dimensiune juridică, dar în același timp și comunională prin implicațiile lui *berit*), decât doar cea produsă de păcat, de învârtosarea inimii.”

Primul capitol se concentrează pe definirea și analiza conceptuală o următorilor termeni: *Tora* (Lege), *mišpat* (judecată), *hoq* (statut), *šafat* (a judeca), *sohad* (corupție), *din* (pledoarie), *ṭedeq* (dreptate), *berit* (legământ). În cadrul acestuia, părintele Cătălin Varga scoate în evidență relația dintre conceptele cu care operează pe parcursul cercetării domniei sale: pe de-o parte, vorbește de dreptate – *ṭedeq*, definind dimensiunea teologică și exegetică a acestui termen, iar pe de altă parte, vorbește de noțiunea de legământ – *berit* și pe ambele le așază în relație cu Legea (*Tora*). De altfel, sursele folosite în definirea acestor termeni sunt bine alese, autorul oferind o analiză morfologică, exegetică și teologică, elaborată în vederea înțelegerii termenilor și a conexiunilor pe care le face în capitolele următoare.

Pe parcursul celui de-al doilea capitol, se analizează Codul Legii (Ieș 20,2–17; Deut 5,6–21) din perspectiva drepturilor omului. Părintele C. Varga privește legea în relație cu drepturile omului din trei unghiuri: *Legea naturală / dreptul natural sau despre o etică primordială, Codul Legii ca stabilitate a drepturilor omului și Legea de pe Sinai ca fundament legal al drepturilor omului*. Acest mod de abordare facilitează înțelegerea a două aspecte cu privire la lege. Pe de-o parte, că aceasta ocupă un loc central în cadrul învățăturilor vechi-testamentare, stând la baza evoluției poporului ales, iar pe de altă parte, că la baza drepturilor omului, fie privind din punct de vedere civil-juridic, fie teologic, stă Legea lui Dumnezeu, cea care rânduiește și cârmuiește principiile conviețuirii sociale și prezintă dreptatea ca fiind un temei al comuniunii dintre Dumnezeu și om. Cel mai relevant exemplu este Decalogul, pe care autorul îl descrie ca un compendiu de dimensiuni teologice, afirmând că „toate aceste dimensiuni teologice sunt însumate în ceea ce noi numim «dreptul la sfințire» al israelitului de atunci și a tuturor oamenilor de astăzi prin Jertfa lui Hristos Domnul”.

Capitolul al treilea are în vedere Codul Legământului (Ieș 20, 18–23, 19) și modul de receptare a acestuia în diverse perioade istorice. Specific acestei secțiuni este faptul că autorul subliniază modul în care Codul Legământului trece din spațiul vechi-testamentar în cel nou-testamentar prin interiorizarea Torei, prin dispoziția *lăuntrică* a omului spre Aceasta, subliniată mai ales în contextul scrierilor deuteronomice și pauline. Ideea prezentată în această ultimă secvență este aceea că Legea este împlinită prin iubire, lucru consemnat de către Sf. Ap. Pavel, care afirmă „faptul că împlinirea Legii se rezumă la iubirea aproapelui (Rom 13,8–10), căci numai în iubire Trupul mistic

al lui Hristos devine vizibil și se revarsă în viața omului atât de mult încât dacă cineva păcătuiește împotriva fratelui său, de fapt greșește împotriva lui Iisus (1Cor 8,12). Împlinirea Torei întru iubire nu este doar exterioară, ci pătrunde în cele mai adânci locașuri ale sufletului, în cele mai mărunte acțiuni (Rom 12,9–15; 1Cor 9,19–22; Gal 5,13; 6,2), pentru că numai dragostea este legea fundamentală a vieții omului”.

Cel de-al patrulea capitol prezintă Codul Sfințeniei ca fiind deasupra drepturilor omului, o încununare a vieții petrecute în dreptate. Părintele Cătălin Varga analizează Codul Sfințeniei pe baza textului din Levitic 17–27, de la care dezvoltă ideea că acesta este rezultatul unic al drepturilor omului și că el conduce înspre depășirea înțelesului juridic și secular al drepturilor omului. Este important de precizat faptul că în înțelegerea conceptului de sfințenie este nevoie de o depășire a sensurilor juridice sau seculare, fiindcă în spatele cuvintelor scripturistice, a codurilor biblice, se află Dumnezeu, Cel Care le guvernează și le revelează în istoria mântuirii neamului, ele având un scop mai presus de înțelegerea strict lumească a omului. De aceea, prezentarea perspectivei eshatologice cu privire la Codurile biblice oferă un înțeles care depășește cadrul istoric, ele având menirea să-l conducă pe om spre starea pe care, tot pe fondul nerespectării unei legi/porunci, a pierdut-o.

Ultimele două capitole sunt prezentări ale relației dintre forma de exprimare a Legii dumnezeiești prin revelație și cea a exprimării legii civile prin formele administrative existente în perioada vechi-testamentară. În capitolul al cincilea este descrisă relația dintre profeți și autoritățile civile, prezentând formele de organizare administrative civile pe parcursul lor istoric, iar în cel de-al șaselea este expusă problematica războaielor lui Israel din perspectiva drepturilor omului. În cadrul acestor două capitole sunt prezentate modurile prin care, pe temeiul unor relaționări între Legea lui Dumnezeu și legea consacrată de către om, se ajunge la înțelegerea faptului că Legea lui Dumnezeu este superioară oricărei forme de exprimare legislativă umană.

În cadrul concluziilor, autorul face câteva precizări asupra modului în care Legea lui Dumnezeu poate fi asumată în cadrul societății contemporane descriind cum anume este organizată comunitatea eclesială: „Comunitatea mărturisitoare a Învierii lui Hristos nu mai trăiește sub imperativul legal al respectării drepturilor celorlalți, sub logica unei vieți compulsive și reducționiste – ci spiritul eliberat de sub jugul juridicului respectă drepturile celorlalți în mod involuntar, ca o consecință genuină a iubirii, a umplerii de slava lui Hristos. Înțelese în modul acesta, drepturile omului se regăsesc în Biblie la tot pasul”.

Lucrarea aceasta, realizată de părintele Cătălin Varga, reprezintă o noutate în arealul vechi-testamentar românesc, mai ales datorită caracterului interdisciplinar pe care îl propune prin îmbinarea domeniului teologic cu cel politic. În cercetările actuale care vizează drepturile omului nu se amintește decât tangențial despre originea biblică a acestora. Din aceste considerente, credem că lucrarea de față, în care se oferă o perspectivă scripturistică de ansamblu asupra drepturilor omului, este binevenită. Datorită construcției și a elementelor dezbătute pe parcursul ei, lucrarea autorului constituie un reper în zona interferenței dintre drepturile civile și politice ale omului și spațiul teologic biblic românesc.

Pr. prof. univ. dr. Ioan Chirilă